
Pajtók Ágnes

KÉT SORS ÉS ÉLETMŰ A RENESZÁNSZ EURÓPÁBÓL

Balassi Bálint és Sir Philip Sidney

Balassi Bálint és Philip Sidney. Mi közük van egymáshoz? És nekünk hozzájuk? Kérdezhetjük – és kérdezzük – több mint négy évszázad távlatából. Ha csak egy kicsit is alaposabban olvassuk írásaikat letörölve róluk az évszázadok alatt rájuk rakódott nyelvi port, máris két hús-vér férfi áll előttünk, akik ugyanúgy éreztek, szerettek, szenvedtek, éltek, ahogy mi, csak más értékrend szerint.

Életútjuk már első pillantásra kísérteties hasonlóságot mutat: egy évben egy hónap eltéréssel születtek, főúri származásúak voltak, mindketten katonáskodtak, a politika sodrába kerültek, és mindemellett poétáskodtak is. Haláluk körülménye is megegyezik: csatában estek el.

Verseik témái, motívumai is rengeteg azonosságot mutatnak.

Ezeket a tényeket átgondolva felmerül a kérdés, hogy mi is lehet az oka e nagyfokú megfelelésnek. Talán a reneszánsz eszmeiség volt olyan markáns és „globális”, hogy e két, mind alkatilag, mind a kulturális háttér tekintetében eltérő férfit hasonló reakciókra készítette? Mert az tagadhatatlan, hogy a „szenvedélyes magyar” és a „kifinomult angol” között jócskán akadnak karakterbeli különbségek. Vagy a megfelelések csupán a véletlen kiszámíthatatlan játékból erednek? Valószínűleg ez is, az is. Egyik tényezőt sem szabad kizárni.

A családi háttér és a születési dátum mindenképpen a fátum számlájára írandó:

Balassi 1554. október 20-án, Sidney 1554. november 30-án látta meg a napvilágot. A kis Philip a XVI. századi Anglia egyik legelőkelőbb famíliájának a sarja volt. Nagyapját, Sir Wiliam Sidneyt az 1513-as Flodden Field-i csatában tanúsított bátorsága jutalmául a király lovaggá ütötte, apját, Sir Henry Sidneyt hűséges és lelkiismeretes szolgálataért Erzsébet királynő 1559-ben a walesi határvidék főkormányzójává nevezte ki, majd 1559-ben Írország kormányzóhelyettese lett. Felesége, Philip anyja, Mary Dudley szintén neves ősökkel büszkélkedhetett: édesapja John Dudley Warwick grófja, majd Northumberland hercege, bátyja, Robert pedig Leicester néven Erzsébet

különleges kedvence volt, az a szóbeszéd is szárnyra kapott, hogy titokban össze is házasodtak.

Sir Henry legidősebb gyermekének keresztapjául II. Fülöp spanyol királyt választotta, keresztanyja pedig a később trónbitorlóként lefejezett Lady Jane Grey lett. Így Philipet két koronás fő tartotta keresztvíz alá. Ez jól példázza az ifjú Sidney jövődöbéli karrierjéhez fűződő reményeket.

Balassi Bálintnak sem kellett szégyellnie gyökereit: családfáját a XIII. századig tudta visszavezetni. A Balassi-család sorsa és az ország sorsa mindig is szorosán összefonódott, különösen a török ellenes harcok idején. Bálint nagyapja, Ferenc mint szörényi bán védte a dunai gyepűt, majd horvát bánként esett el a mohácsi csatában. Apja, János a Habsburgok oldalán harcolva próbálta megtartani a végvárak vonalát. Előbb szolnoki kapitány, majd a bányavárosok és a hét északi vármegye főkapitánya lett. A Balassik a kor kívánalma szerint nagy vagyongyűjtők, hatalmaskodó urak voltak, hiszen a török ellen hadat viselni lassan már csak a legnagyobb birtokos családok tudtak.¹

Az udvarhoz való elkötelezettségük ellenére mind a Sidneyknek, mind a Balassiknak meggyűlt a bajuk az uralkodóval. Talán I. Ferdinánd és Erzsébet is megérezték, hogy a tehetséges családok sarjai nem hajlandóak elvtelenül szolgálni, és ambíciók, képességeik alapján arra hivatottak, hogy politikai és társadalmi sikereket érjenek el. A koronás fők ezért tartottak tőlük, próbálták őket távol tartani a „tűztől” és mondvacsinált feladatokat rájuk bízni, illetve teljesen ellehetetleníteni helyzetüket. Ez elsősorban Philipre volt igaz, hiszen ő valódi veszélyt jelentett a koronára. Már gyermekéveiben felmerült az az Erzsébetnek nemigen tetsző elképzelés, hogy Leicester és Warwick potenciális örökösöként, egykor ő lesz Anglia királya.²

Balassi Bálintnak még angol kortársánál is kevesebb lehetősége nyílt arra, hogy az udvarban bizonyítsa kiváló képességét, minden tekintetben megfelelő viselkedését, műveltségét. A mellőzés elsősorban az apját övező rágalmaknak volt köszönhető: Balassi Jánost 1569-ben letartóztatták, és hűtlenség miatt vád alá helyezték. Károlyi Árpád szerint bár a letartóztatott főurak egymás között valóban tárgyaltak arról, hogy az erdélyi párttal valóban meg kellene egyezniük, hogy megszabaduljanak a német kapitányoktól, akik Bécs jóvoltából lassanként egészen kezükbe kaparintották a magyar végeket, de magának az összeesküvésnek a vádja egy elvetemült rágalmazó, Kenderesi István hamisított levelein alapult. Balassi Jánost ugyan 1572-ben rehabilitálták, s az „udvari főajtónálló” tisztséget kapta, ám a nevét már sohasem tudta teljesen tisztára mosni a Habsburgok előtt. Ekkor, 1572-ben a koronázó magyar országgyűlés során, volt először és utoljára lehetősége Bálintnak, hogy az udvar fényében sütkérezzen. Ekkor azonban

sikerült osztatlan elismerést aratnia. Később a koronázási ünnepség során, melyet a császárrá választott Miksa rendezett fia számára, sikerült bizonyítania fényes képességeit.

A Balassi és a Sidney család is korán felismerte, hogy a fiaik jövőjét leginkább színvonalas neveléssel lehet biztosítani, ezért kiváló oktatásban részesítették őket. Bálintot apja tizenegy éves korában Nürnbergbe küldte tanulni, majd a jeles protestáns prédikátor, Bornemisza Péter gondjaira bízta. Philip Sidney iskoláit a walesi Shrewsburyben és az oxfordi Christ Church College-ban végezte. Tizennyolc éves korában (Balassi udvarban elért sikerei évében), Erzsébettől kétéves távolmaradásra kapott engedélyt, s így megkezdhette a korabeli gazdag angol sarjak számára szinte kötelező európai tanulmányútját, a „grand tourt”. 1500 fonttal a zsebében, három szolgálival és négy lóval belevetette magát a reneszánsz Európa politikai, művészeti kavalkádjába. Párizsban a francia udvarban átélte a rettenetes Szent Bertalan éji mézszárlást, innen Strassbourgba, Heidelbergbe majd Frankfurtba utazott.

A Majna parti város egy fontos találkozás színhelye volt: itt kötött életre szóló barátságot Ágost szász választófejedelem nagykövetével, Hubert Languettel. Az ekkor ötvennégy éves humanista tudós – politikus szinte messiásként üdvözölte a tehetséges angol ifjút, aki talán létrehozhatja a „az európai protestáns hatalmak oly régóta áhított szövetségét”.³ Pártfogója javaslatára Philip az Itáliába vezető úton Bécsset is útba ejtette, majd – számkra igen érdekes momentumként – a hadi eseményeiről híres Magyarországra látogatott. Feltehetően itt elsősorban a végvárak állapota és a „török front” érdekelte. Ebből a tényből következtethetünk lehetséges útvonalára. Valószínűleg érintette Győrt, Komáromot és Érsekújvárt, esetleg Zólyomot, Egert és Kassát. Sidney magyarországi kapcsolatairól elsősorban Hubert Languettel váltott később keletkezett leveleiből értesülhetünk: ebből kitűnik, hogy az angol ifjú több olyan emberrel kötött ismeretséget, akikkel Bécsen kívül csak Észak-Magyarországon találkozhatott. Különösen izgalmas adatokkal szolgálhat a XLV. számú levél, melyből az derül ki, hogy Sir Philip Sidney ismerte Balassi Jánost, Balassi Bálint apját, s talán magát a költőt is! A bizonyíték így hangzik: „Kékkő és Divény birtokosa Balassi János, akit ismersz: s kinek egyetlen fia is, mint hírlik, török kézre került. Szánom az öregúr szerencsétlenségét – mindig is csodáltam őt, aki feledhetetlen megvesszőztetéssel torolta meg annak a spanyolnak a szemtelenségét, akitől sérelem érte”.⁴ Az idézett mondatok és a valós tények között némi ellentmondás található. Tudjuk, hogy Balassi Jánosnak két fia volt, Bálint és Ferenc. Languet megjegyzése úgy magyarázható, hogy kettejük közül csak Bálint volt nagykorú, s talán csak őt ismerte. A tudósító

értesülései tévesek Balassi Bálint török kézre kerülése kapcsán is. Igaz, hogy a fiatal fiú részt vett a Bekes által szervezett Báthori ellen irányuló hadjáraton, amely során fogságba esett, noha nem a törökébe, hanem Báthoriéba, és az erdélyi fejedelem a Porta többszöri nyomatékos követelésére sem adta ki. Ami pedig a spanyollal történt összetűzést illeti, még 1544-ben történt, hogy don Francesco Lasso kasztíliai katonatiszt nem volt hajlandó Balassi Jánossal párbajra kiállni, s bécsi udvarból Itáliába távozott. Balassi követte, s miután a spanyol még később sem vállalkozott a párbajra, bottal megverte. Ez a – Balassi János állhatatosságát bizonyító – kis epizód az udvarban széles körben ismert lehetett, ha még harminc év elteltével is elevenen élt.

A levélrészlet alapján felmerülhet a kérdés, hogy Sidney vajon honnan ismerhette Balassi Jánost. Gömöri György ezzel kapcsolatban két teóriát tart fenn: 1572-től, miután császári amnesztiát kapott a főurat „udvari ajtóálló” posztja szinte teljesen az udvarhoz kötötte, s itt könnyen találkozhatott az angol utazóval. Gömöri szerint azonban azt a lehetőséget sem szabad kizárni, hogy Sidney magyarországi tartózkodása során Balassiéknál szállt meg Zólyomban vagy Nagyszombatban.

Azt tehát nem tudjuk, hogy az angol ifjú mennyi időt töltött országunkban, de az bizonyosra vehető, hogy a végvárakkal és az itt zajló élettel alaposabban megismerkedett.

Ezt bizonyítja a *The Defence of Poesie* című művében szereplő mondat: „Magyarországon minden lakomán és ehhez hasonló összejöveteleken azt a szokást láttam, hogy őkseik vitézségéről énekelnek, amelyet ez az igen katonás nemzet a vitéz bátorság szításának, ébrentartásának egyik legjobb módjaként tartja számon” (ford.: Gömöri György)

Bécsből Sidney valódi úti célja, Itália felé vette az irányt. Idejét főleg Velencében és Páduában töltötte. Saját bevallása szerint a városok szépsége nem ragadta túlzottan magával, inkább tanulmányaiba mélyedt, megismerkedett az itáliai irodalmi hagyományokkal, melynek lenyomata később saját költészetéből is fel rejlik.

Végül rövid újabb bécsi és lengyelországi tartózkodás után tapasztalatokkal gazdagodva 1575. május végén nagy reményekkel tért haza Angliába. Ez az év még a nagy ígéretek éve volt: felszolgált a királynő reggelijét, szórakoztatta, s sétáira is elkísérte a sokszor szeszélyes Erzsébetet. Az udvar nyugalmat biztosított számára, rendelkezett a megfelelő tapasztalattal, s érzelmi háttérrel s így a költészetben próbálta tehetségét kamatoztatni. A szép kilátásokkal kecsegtető jövő képe azonban hamarosan homályos lett.

Erzsébet egyre hanyagolta az ambiciózus fiatalembert. A királynő valószínűleg tisztában volt azzal, hogy Philip Sidney az udvar egyik legkiválóbb képességekkel rendelkező ifjúja, s éppen ezért tartott tőle. Nem tudhatta,

hogy a látszólag naiv és jó szándékú, de romantikus szenvedélyű fiú mikor fordul ellene. Ha rajta múlt volna Sidney 1583-ban nem kapta volna meg a megtisztelő lovagi címet. „Szerencsését barátjának János Kázmérnak köszönhetné, aki megkérte, helyette és a dánkirály helyett vegye át a térdszalagrendet. Mivel főnemest lovagnál alacsonyabb rangú személy nem helyettesíthetett, a királynőnek lovaggá kellett ütnie Sidneyt, bár a dolog cseppet sem volt ínyére”.⁵ Karrierje beteljesületlensége miatt érzett elkésredését a beteljesületlen szerelem fojtogató érzése fokozta: még Angliába való hazatérésekor ismerte meg Penelope Devereux-t, akivel kapcsolatban – kezdetben joggal – házassági terveket szőtt. A szépreményű ifjú és csinos és gazdag lány eljegyzésére sor is került, ám a Sidneyk fokozatosan kiestek Erzsébet kegyeiből, s ezzel együtt járt anyagi hanyatlásuk is. A Devereux család így felbontotta az eljegyzést, s Penelope végül Lord Richnek nyújtotta kezét, (kinek neve a kor értékrendjét is találóan kifejezi). Ez az esemény volt az ihletője Sidney *Astrophel és Stella* című szonettciklusának, melyben a szeretett hölgynek, kit verseiben Stellának nevez, állít emléket.

A kudarcok után Sidney 1583-ban feleségül vette a kevésbé előkező és elbűvölő Frances Walsinghamet, s az udvari intrikák keresztüzéből vidéki magányba húzódott. 1585-ben azonban újra lehetőség nyílt, hogy bizonyítson: Erzsébet kinevezte a németalföldi Flushing kormányzójává és az ott állomásozó hadak kapitányává. Az ekkor még csak 32 éves, ambícióktól fűtött férfi nem gondolhatta, hogy ez lesz a végzete: Zutphen várának ostroma során megsebesült, s néhány nap múlva (október 17-én) vérmérgezésben meghalt.

Méltán nevezhetjük Balassi Bálint és Philip Sidney életrajzát párhuzamosnak, hiszen mindketten szép reményekkel kecsegtető háttérrel, rendkívül alapos műveltséggel, és sziporkázó tehetséggel rendelkeztek, ám mindketten összeütközésbe kerültek az udvarral, s ez a konfliktus megakadályozta karrierjük kiteljesedését. A sikertelenség kihatott magánéletükre is: a szeretett nő anyagi és egzisztenciális helyzetük miatt egy gazdagabb befolyásosabb kérést választott.

A RENESZÁNSZ POÉTÁI: SZERELMI KÖLTÉSZETÜK

Művészetük nagyfokú hasonlósága ellenére költészetünk jelentős eltéréseket is mutat. Ez több okra is visszavezethető. Talán felszínes és triviálisnak tetszhet, de véleményem szerint az egyik ilyen ok küllemük és lelki alkatuk különbözőségére vezethető vissza. Balassi Bálint a források mint erős, arányos testalkatú férfiról emlékeznek meg, akiben ötvöződött a korabeli magyar

viszonyokat messze túlszárnyaló kifinomultság és a természetéből fakadó ösztönös szenvedélyesség. Így nem csoda, hogy udvarlásaival legtöbbször célba ért, és sok hölgy szívét meghódította szép szavaival.

Ezzel szemben Sir Philip Sidneyről feljegyezték életrajzírói, hogy egy gyermekkori himlő nyomai csúfították arcát, s a közéletben oly határozott, erélyes politikus a magánéletben többnyire visszahúzódó volt, könyvei jobban érdekelték, mint a társasági élet. Már tanulóévei alatt „hajlott a visszahúzódásra, a magányos, melankolikus töprengésre, ezt csak az alkotásvágy tudta feledtetni vele.”⁷ Udvarlásait általában nem koronázta siker, s ha mégis az érdeklődés középpontjába került, azt inkább anyagi és társadalmi helyzetének köszönhette, mint személyes varázsának.

Még Balassinak megadatott, hogy többször, többféleképpen, de mindig teljes intenzitással átélje a szerelmet, addig Sidney életének a plátói szerelem földöntúli, elérhetetlen vágyai adtak értelmet. Az eltérő szerelem-élmény a versek alaphangjából is kicsendül: a magyar poéta ifjúkori versei őszinte, valós élményektől fűtöttek. Múzsái legtöbbször „nemes szüzek”, a fiatal költő szerelmeit bókkal árasztja el, természeti képekhez, virágokhoz, mitológiai istennőkhöz (elsősorban Vénushoz) hasonlítva őket: „...mert olyan szép színe, / Mint rubint gyémánttal miként illik egybe, / Vagy fejér liliummal ha rózsát fogsz eszve.” (Morgay Kata nevére)

Az igazi nagy tehetség, a lírai erő azonban Losonczi Annával való megismerkedése után robbant ki belőle. Az Anna-versek igazi személyes hangú lírai költemények, nem a reneszánsz tudós poézis követelményei szerint íródtak. Ezen alkotások ritmusa erős, sodró erejű, melyekből szinte kihalatszanak a mintául szolgáló dalok tánclépéseinek dobbanásai.

Ellentétben Sidney szonettjeinek lágyan, szabályosan lüktető jambusai-val, melynek már dallama is rezignáltabb hangulatot sugall. Ezt erősíti meg az életrajz is, hiszen tudjuk, hogy az angol kortárs Penelope Devereux-val való kapcsolatában korán petrarcai helyzetben találta magát: a kedves teljesen elérhetetlenné vált, remény sem maradt a meghódítására, így a szeretett nő alakja egyre inkább eltávolodott a valóságtól, s égi szférába emelkedett. De míg Petrarca esetében ezt az transzcendentalizációt Laura halála lehetővé tette, addig Sidney nem tudott megszabadulni az érzékek hálójától. Állandó kétségek között gyötrődött: vágyakozott imádottja után, teljesen birtokolni akarta, ám az ész a szeretett nőben éppen erényét dicsőítette leginkább, s így ha a test engedve a szenvedély csábításának a hölgy legfőbb értéke veszne el. Szőnyi György Endre ezt az ambivalenciát nevezi „petrarkista paradoxonnak”.⁸

E kínzó és talán fölösleges gyötrődésen, – hiszen ha a szenvedély kerekedett is volna felül Sidneyben a helyzet, akkor sem tette volna lehetővé a

szerelem beteljesülését – a fiatal és hódító Balassi Bálint valószínűleg jót derült volna, nem is gondolva arra, hogy pár év elteltével ő is hasonló helyzetbe kerül. Még egyszer felcsillant számára a remény, hogy előnyös házasságot kössön. 1587 novemberében meghalt Ungnád Kristóf, Losonczi Anna férje. Balassi ekkor még bízott benne, hogy újjá tudja éleszteni a tüzet régi kedvesében, ám a próbálkozás nem járt sikerrel: Anna 1589 őszén Forgách Zsigmondnak adta kezét. E két dátum közé tehető a Júlia-versek keletkezése, melynek alaphangja párhuzamba állítható Sidney szonettjeivel. Ugyannak a reménytelen szerelemnek hol dühös, hol rezignált sóhaja szólal meg mindkét alkotásban.

A versekből egész kis belső önéletrajz bontakozik ki. A kezdeti bizakodás után mindkét szerelmes férfi egyre bizonytalanabbá válik. Gyötrődéseik az éjszaka magányos csendjében különösen elviselhetetlenné válnak, virrasztanak, a feledhető álom elkerüli őket.

Balassi így panaszkodik:

*„Az sötét éjszakák minden állatoknak kedves nyugalmost hoznak,
Emberek dologtól, állatok munkától meg akkoron tágnak,
Csak nekem, veszettnek, hogy mind napok éjek szörnyű kínommal múlnak.”*
(Cupidonok való könnyörgés...)

Sidney a könnyörgés erejében bízik:

*„jöjj álom, álom, ész nyugalma, te,
aki a kint balzsammal öntözöd (...)
légy háborúságaim szünete...”*
(AS⁹ 39. Fordította: Szabó Lőrinc)

A vershelyzeten kívül a Múzsza alakjának megjelenítése is igen hasonló. Tekintsük például ezt a platonista képet:

*„Jó és nagy szép voltát áldott Júliának ha kitudni akarod,
Égi planétának gondold ő mivoltát s azonnal megtudhatod...”* – írja Balassi.

Az erre parafráló Sidney-idézet így hangzik:

*„Stella, the only Planet of my light, ,
Light of my life, and life of my desire,
Chiefe good, where to my hope doth only aspire”*
(AS68)

(„Stella, fényem egyetlen planétája,
Életem fénye, és vágyom élete,
A legfőbb jó, melyet reményem elérhet.”¹⁰)

A magasabbrendűséget szimbolizáló fény és az ezt befogadó érzékszerv, a szem képe mindkét poétánál talán a leggyakoribb motívum.

„Lebegnek szemei mint a menny csillagi télben éjjel szép égen...”

– írja a magyar szerelmes. (Cupidónak való könyörgés...) Angol költőtársánál ez így hangzik:

„Stella, in whose shining eyes,
Are the lights of Cupid' s skies...”
(AS 8. dal)

(„Stella sugárzó szeme
Cupido égi fénye...”)

A motívumok, képek, témák hasonlósága lépten-nyomon meglepi az olvasót, s szinte hihetetlennek tűnik, hogy ez a két költő nem egymás hatása alatt alkotott. Az egyezés azonban a reneszánsz életérzés és hagyományok, az élethelyzet, s nem utolsósorban maga a szerelemélmény „univerzalizmusával”, kultúrákon átható erejével magyarázható.

PÁSZTORI TÁJAKON

A versciklusok összehasonlítása mellett eddig elsikkadt a két bukolikus jellegű mű, Balassi *Szép magyar komédiája* és Sidney *Arcadiájának* az összevetése, pedig e két alkotás még rengeteg érdekességet rejt magában mind a magyar, mind az angol irodalomtörténészek számára

Balassi drámájáról tudjuk, hogy a Júlia-ostrom végén, 1589 elején keletkezett Castelleti *Amarilli* című olasz pásztorjátéka nyomán, s „búcsúajándéknak” szánta Losonczy Anna számára. Ez utóbbi feltevést bizonyítja az a tény is, hogy a költő Castelleti művébe beillesztette saját szerelmi történetét, valamint az, hogy a karaktereket átkeresztelte, átformálta: Castelleti *Amarillijét* Júliának hívja, *Credulust* pedig saját képére pásztorból vitézzé alakította.

A verses olasz eredeti Balassi a reneszánsz dráma hagyományának megfelelően prózában fordította, csak két lírai betétet illesztett művébe, melyek Balassi-strófában íródtak.

A magyar olvasó számára Sidney *Arcadiája* szinte teljesen ismeretlen, magyar fordítás tudomásom szerint eddig nem készült belőle, pedig a reneszánsz Európa legnépszerűbb, legolvasottabb regénye volt, már a XVII. század derekán megjelent francia, német, holland és olasz nyelven is, egyike

volt a korán viszonylag nagy számban nyomtatott kiadásoknak, mondhatjuk az első „bestsellerek” egyike volt.

Az *Arcadia* első kiadása 1577 és 1580 között készült el a későbbi hivatkozásokban ez a változat, mint „*Régi Arcadia*” („*Old Arcadia*”) szerepel. Ezt követően 1582 és 1584 között kezdett munkája felülvizsgálatába, melynek befejezésében halála megakadályozta. (A mű egy mondat közepén szakad meg) Sidney húga, Pembroke grófnő azonban elégedetlen volt a csonka kiadással, kisebb változtatásokat tett a bátyja által írott részekben, és saját ízlése szerint tette teljessé a regényt.

Vizsgálódásaim tárgya most az eredeti, Philip Sidney által írott *Old Arcadia*. Az alkotás látszólag csupán egy szerelmi történet. Pedig valójában jóval több ennél: a királysággal és problémáival, a jó vezető kötelességeivel is foglalkozó moralizáló regény. A műben a témán kívül az esztétikai minőségek, a stílusok és a különböző nyelvi formák is komplexek. Sidney egymást látszólag kizáró jegyeket harmonikus egységbe olvaszt össze. Így lesz az *Arcadia* egyszerre tragikus és komikus, prózai és verses, hősi és bukolikus. A műre hasonló megállapítások tehetők, mint Balassi *Komédiájára*: jellemző rá a zseniálisan megalkotott cselekmény, változatos karakterek, meglepő végkifejlet. Saját alakját Sidney is beleszövi művébe: a fejezetek elkülönítő részekben Philisidés (– Philip) néven monologizál. A mű nyelve helyenként fennkölt, helyenként sziporkázóan szellemes, máshol pedig a vaskosabb népies elemek dominálnak. A két alkotás műfaja ugyan eltér, de ennek ellenére szerkezetükben hasonló felépítési elvet követnek: prózában íródtak, melyet lírai betétek tagolnak.

Ragadjuk ki most ezek közül a lírai részek közül egyet-egyét. Mind az *Arcadiában*, mind a *Komédiában* megjelenik a magányos, kétségbeesett szerelmes motívuma, aki a természetben keresi a vigasztalást s végül Ekhó méltatja válaszra. Mindkét ekhós versből kitűnik, hogy szerzőjük milyen mesterien bánik a nyelvvel, milyen könnyedén és szellemesen alakítja a szavakat. Versformájuk is rendkívül csiszolt. Balassi a már „jól bevált” Balassi-strófát alkalmazza, a végrímek sorát megtoldva Ekhó válaszával. Példaként nézzük a kezdőstrófát:

„Ó, magas kősziklák, kietlenben nőtt fák,
kik nagy szerelmem tüzén
Igaz bizonságim vattok, mert kínjaim
tudjátok szinte mint én,
Ki látta éltében, hogy így haljon, vesszen,
más mint én, szerelmesén? Echo: Én”

Sidney az Arcadiában minden vonatkozásban teret engedett kísérletező hajlamának, s így a verselés esetében is: a formák végtelen változatossága tárul elénk. Ekhós versét az angolban szinte egyedülálló módon hexameterben alkotta. Véleményem szerint ez az angol irodalmi köztudatban sem igen tudatosult, hiszen lépten-nyomon Spenser Shepherdes *Calender*-jét emlegetik mint példát az angol nyelvű időmértékes verselésre, pedig az évekkel az *Arcadia* után keletkezett. Nem hiszem, hogy az angol irodalom rendelkezésére állna még egy ilyen ötven szinte tökéletesre csiszolt hexameterből álló alkotás, melyet Ekhó rímes válaszai tesznek igazán szellemessé. Egy kis ízelítő az angol eredetiből. Így hangzik a vers zárzata, melyben a szenvedő férfi megvallja, hogy inkább a pokolba megy, ha kedvesét ott megtalálja:

„Philisides: Horrible is this blasphemy unto the most holy.

Echo: O LIE.

P.: Thou li' st false Echo, their minds as vertue be just.

E.: Just.

P.: Mock' st thou those Diamonds which only be Matcht by the gods?

E.: Ods.

P.: Ods? What an ods is there since them to the heav'ns prefer?

E.: Erre.

P.: Tell yet againe me the names of these faire form' d to do ev' lls.

E.: Dev' lls.

P.: Dev' lls? If in hell such dev'lls do abide, to the hells I do go.

E.: Go.

(„P.: Rettenetes így meggyalázni, mi fő szentségem.

E.: Nem!

P.: Csúf Ekhó te hazudsz ő lelke, erénye mind igaz.

E.: Az.

P.: Gúnyolod e gyémántot, melyet isteni kéz gyúrt?

E.: Rút.

P.: Rút az hogy lehet, mi a mennynél jobban tetszene?

E.: Ne!

P.: Mondd meg nékem azonnal ki ez a gyönyörű gonosz!

E.: A Rossz.

P.: Lenn a pokolban, ha ő él, az az én helyem, s nem a menny.

E.: Menj.”)

DÁVID KIRÁLY ZSOLTÁRAI

Magánéletük kudarcai és karrierjük sikertelensége éppúgy letörte Sidney ambícióit, mint Balassiét. Egyre jobban kerültek a társaságot, magukba fordultak, idejük nagy részét inkább elmélkedéssel töltötték. Ebben az időszakban mindkét poéta a vallás felé fordult, mely valamilyen szinten mindig is jelen volt életükben, de e válságos periódus felerősítette bennük Isten megtalálásának, és a bűnbocsánat elnyerésének a vágyát. Költészetükből ez az érzés a zsoltárok iránti fokozódó érdeklődésben mutatkozott meg.

A két poéta zsoltárokhoz való hozzáállása kissé különböző: Balassi saját érzelmeit, értelmezését belevetítve zsoltáraprafrázisokat írt, még Sidney híven a Dávid királynak tulajdonított szövegekhez, zsoltárfordításokat készített. Az első 43 darabot ültette át angolba, mely műveknek legnagyobb értéke a formai bravúr: nincs két egyforma versszerkezetű alkotás. Érdekes összevetni a XLII. zsoltárt, mely mindkét poétát megihlette. A verskezdés, a szomjazó szarvas képe mindkét poétánál megjelenik. Sidney nyitánya:

*„As the chafed hart which brayeth
Seeking some refreshing brook,
So my soul in panting playeth,
Thirsting on my God to look.*

*My soul thirsts indeed in me
After ever living thee:
Ah, when comes my blessed being,
Of Thy face to have a seeing”*

*(„Mint hevült szarvas, ki keres
Bőgve frissítő forrást,
Úgy szomjazza lelkem
Az isteni pillantást.*

*Lelkem énbennem mélyen
Örökké szomjaz téged;
Ah, jön e a perc, az áldott
Mikor arcod megmutatod?”)*

Balassi kezdőstrófája:

*„Mint az szomjú szarvas, kit vadász rettentett,
Hegyeken völgyeken szélyel mind kergetett,
Rí, léh s alig vehet szegény lélegzetet,
Keres kútfejeket,”*

Ezt követően Balassi eltér az eredeti szövegtől, csak azokat a motívumokat őrizte meg, melyek beleillettek saját érzésvilágába, mint például a Jordán és Hermon hasonlatot.

Ezzel szemben Sidney, mivel ő zsoltárfordítást készített, ragaszkodott az alapul szolgáló zsoltárhoz. A záró strófában Balassi is visszatér a dávidi szöveghez: ugyanaz a saját lelkéhez intézett buzdító és egyben fogadalomszerű felszólítás harsan föl, mint Sidneynél.

A Balassi és Sidney összehasonlítás terén még rengeteg fehér folt van, elég csak kissé megbolygatni a két életművet, és máris egyezések, de legalábbis hasonlóságok erdejében találjuk magunkat. Ezeknek a feltárásának egyik akadálya, hogy Sir Philip Sidney munkái pár szonettől eltekintve még nem jelentek meg magyarul. Ez azonban nemcsak a kutatások hátráltatása miatt probléma, hiszen aki valóban foglalkozni akar a témával, az talán tud annyira angolul, hogy Sidneyt eredetiben is élvezni tudja, itt sokkal inkább arról van szó, hogy a magyar olvasóközösség meg van fosztva egy fantasztikus reneszánsz költő alkotásaitól, kiről bátran állíthatom, hogy szonettjei Shakespeare-ével vetekszenek, és ma is aktuálisak, hiszen a szerelem és az emberi érzések sohasem mennek ki a divatból.

JEGYZETEK:

1. ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint*. Bp., 1941. 8–9.
2. KATONA Gábor, *Vallás, szerelem, diplomácia*. Debrecen, 1998. 18.
3. KATONA: 33
4. GÖMÖRI György, *Sir Philip Sidney magyarországi kapcsolatai és hírei Magyarországról*. Kortárs, XXVII. (1983/3.), 431–432.
5. KATONA: 64
6. Erről a témáról bővebben: SZÓNYI Endre, *Philip Sidney és Balassi Bálint recepciója*. Itk, XCIII. (1989.), 493–510.
7. KATONA: 61
8. SZÓNYI: 255
9. AS = *Astrophel and Stella*
10. Sidney lírai művei sajnos nem állnak rendelkezésre magyarul. A zárójelbe tett versrészletek saját fordításaim. (P.Á.)

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM:

- BALASSI Bálint *Összes Művei*. Összeállította és a jegyzeteket írta ECKHARDT Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1951.
- The poems of Sir Philip Sidney*. Összeállította és a bevezetőt írta William A. RINGLER, Jr. Oxford, 1962.

ECKHARDT Sándor: *Balassi Bálint*. Franklin Társulat, Bp., 1941.

GÖMÖRI György: *Sir Philip Sidney magyarországi kapcsolatai és hírei Magyarországról*. Kortárs, 1983. 3.

KATONA Gábor: *Vallás, szerelem, diplomácia*. Sir Philip Sidney élete és művészete. Debrecen, 1998. (Orbis Litteratum. Világirodalmi sorozat, 4.)

SZÓNYI György Endre: *Az énformálás petrarkista technikái Balassi Bálint és Philip Sidney költészetében*. ItK, 1999.

SZÓNYI György Endre: *Philip Sidney és Balassi Bálint recepciója*. Én-formálás és kánonformálás a későreneszánszban. ItK, 1989.



Balassi Bálint portréja egy 1905-ben kiadott verseskötetből